

Tortul Kayaçlar (SEDİMANTER)

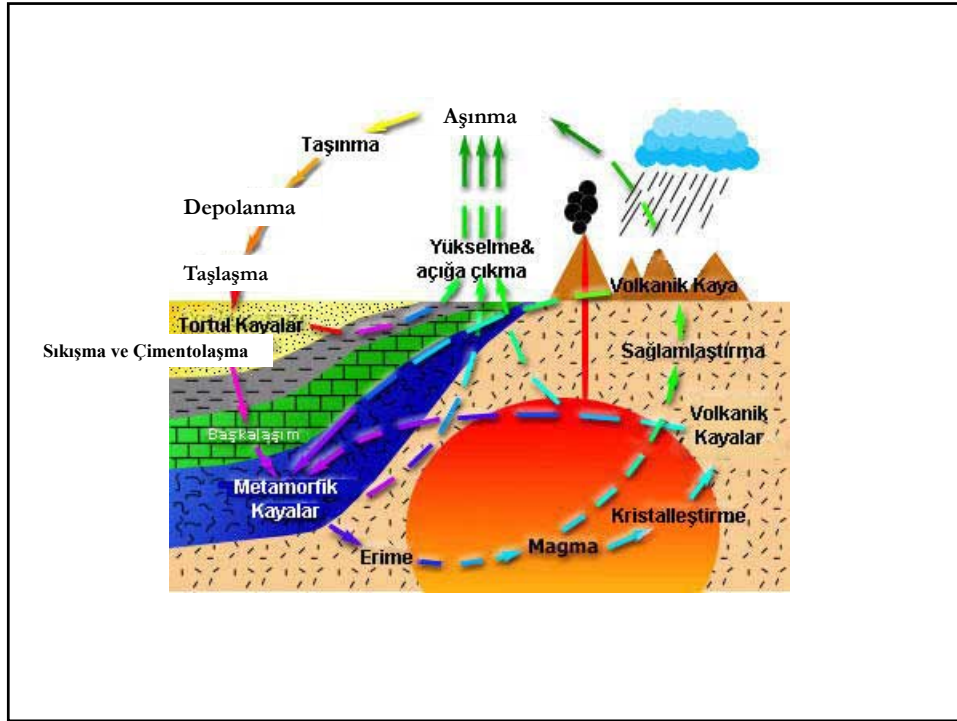
1

Yeryüzünü oluşturan kayaçlar dış kuvvetler

- akarsular,
- rüzgârlar,
- buzullar,
- dalga ve akıntılar

tarafından ufalanır ve taşınır.

2

SEDİMANTER KAYAÇLARIN OLUŞUM EVRELERİ

Sedimanter kayaçların oluşumu çok uzun ve karışık süreçler içerir. Fakat bu süreçler içerisinde birbirinden farklı **5 oluşum evresi önemlidir.**

Bunlar:

1. **Aşınma ve Ayrışma,**
2. **Taşınma.**
3. **Depolanma.**
4. **Taşlaşma (Diyajenez)**
5. **Sıkışma ve Çimentolaşma (Epijenez).**

Taşınan malzemeler akarsu, göl, deniz ve okyanus tabanları ile çukur alanlarda tabakalar hâlinde biriktirilir.

Bu tabakalar zaman içinde **sıkışarak tortul** kayalara dönüşür.

5

Magmatik kayaların dış etkenlerle **küçük parçalara** bölünmüş haline **TORTU** denir.

Tortular çeşitli etkenlerle göl , deniz ve çukur yerlerde taşınarak zamanla tortullaşırlar.

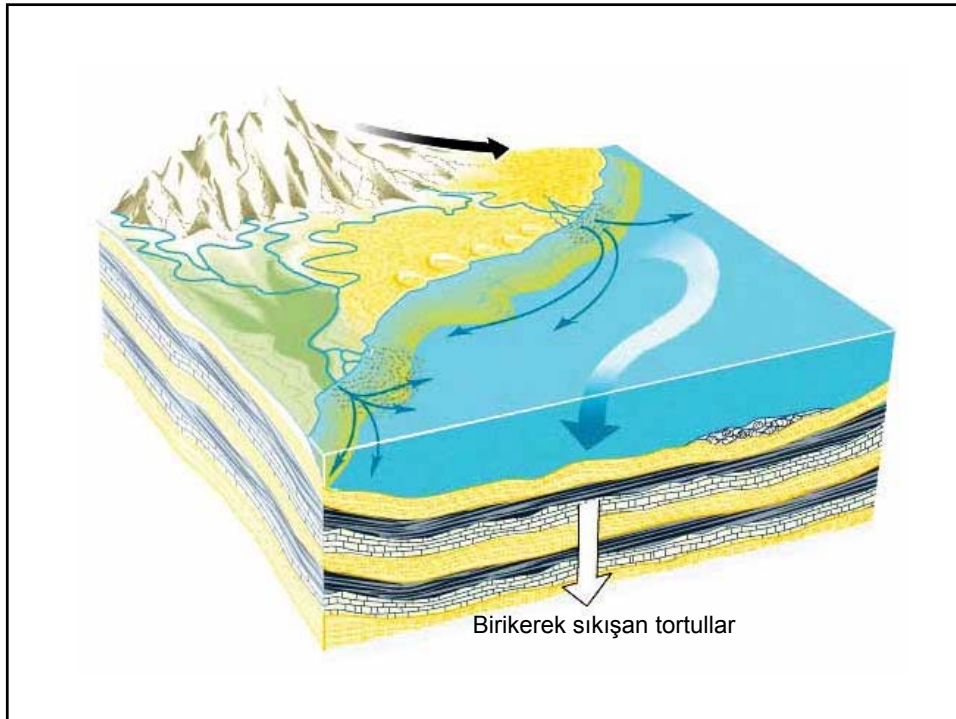
Dibe çöken maddeler **üst üste tabakalar** oluşturur.

6

Tabakaların oluşumu **artıkça alt tabakanın üstündeki ağırlık artar**

- **alt tabaka** üzerinde büyük bir **baskı oluşur,**
- **sıcaklık değişimi ve baskılar** sonucu tortul kayaçların **oluşumu başlar,**
- zamanla bu tabakalar **katılaşır,**
- tortul kayaçlar içinde canlı kalıntıları olan **fosil bulunur.**

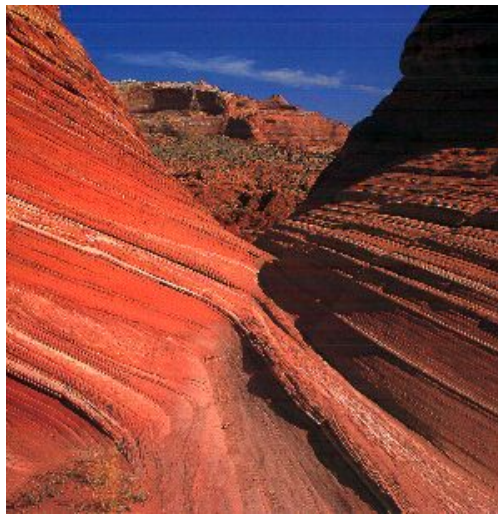
7

9

TABAKALAŞMA

10

Tortullar ve tortul tabakalar

11

Tortul kayaçlar genellikle:

- Tabakalıdırlar,
- Kristaller yoktur,
- İçlerinde fosiller bulunur,

En iyi fosilleşme tortul kayaçların
oluşumunda olur.

12

Tortul kayaçlar oluşumlarına göre 3 gruba ayrılırlar:

- a) Fiziksel (Mekanik tortullar):
- b) Kimyasal Tortullar:
- c) Organik Tortullar

13

a Fiziksel (Mekanik) Tortullar

Dış kuvvetlerin:

- akarsu,
- rüzgar,
- buzul

aşındırdığı malzemelerin bir **çukurda birikmesi** ve çukurda **biriken parçacıklarının doğal bir çimento ile birleşmesi sonucu** oluşan kayaçlara fiziksel tortul kayaçlar denir.

Fiziksel tortul kayaçlar aynı zamanda **aşınmaya fazla dayanıklı değildirler.**

14

Kayacın içerisinde daha çok:

- kil bulunuyorsa **Kil taşı (Şeyl)**,
- kum bulunuyorsa **Kum taşı**,
- çakıl bulunuyorsa **Çakıl taşı (konglomera)** meydana gelir.

Eğer çimento ile bağlanan çakıllar

- **Köşeli** ise Breş,
- **Yuvarlak** ise Puding ismini alır.

15

Fiziksel Mekanik tortullara örnek:

Başlıca örnekleri arasında

- Kil taşı,
- Kum taşı,
- Şeyl,
- Çakıl taşı gibi kayaç çeşitleri bulunur.

- Kumların birleşmesiyle **kum taşı**,
- Çakılların birleşmesiyle **çakıl taşı** oluşur.

16

Konglomeralar irili ufaklı taş parçalarının tabii bir bağlayıcı ile birleştirilmesi sonucu oluşur.

Kum taşının silika, kireç veya demir oksit ile yapışması sonucu oluşur. Silika ile yapışmış olanları çok dayanıklıdır.

İnce taneli kil ihtiva edenlere **şeyl** adı verilir.

Şeyller ince taneli olduklarından **suyu zor geçirirler**. Çimento üretiminde kullanılabilirler.

17

Kum taşı

18

Şeyl: Kil taşı

19

Pamela Gore, 1996

Kil taşı

20

Marl (Kireç ihtiva eden)

Yeşil Marl

Kırmızı Marl

21

Çakıl Taşı: Konglomera

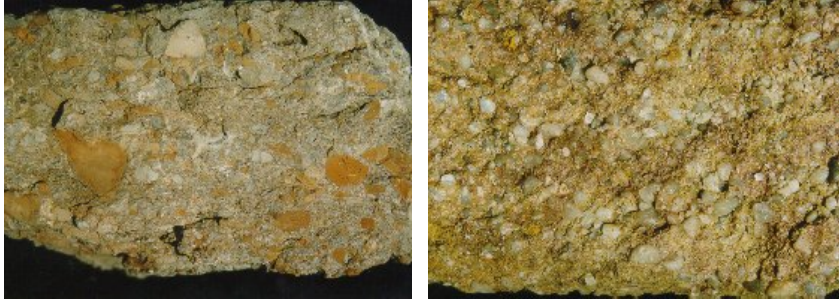

Puding

Yuvarlak şekilli çakıllar

22

Konglomera : BREŞ

23

BREŞ

24

b Kimyasal Tortullar:

Su külteler arasından geçerken bazı **kimyasal maddeleri çözer**.

Suyun **buharlaşması ile suda çözünen bu maddeler çökerek**:

- Kaya tuzu,
- Sarkıt ,
- Dikit ve
- Travertenleri oluřtururlar.

25

Başlıca kimyasal tortul kayaçlarına rnek:

- Kireç taşı (kalker),
- Traverten,
- Jips (alçı taşı) ve
- Kaya tuzu
- Dolomit.

26

KİMYASAL TORTUL KAYAÇLAR

- Suda eriyerek çözünebilen minerallerin daha sonra çökerek birikmesi sonucunda oluşmuşlardır.
- Kimyasal süreçler sonucunda çökme ile oluşurlar.
- Sertlikleri azdır. Bu nedenle aşınmaya karşı dayanıksızdırlar.
- Sularda çözünmüş halde taşınan bikarbonatların, suyun buharlaştığı yerlerde çökmesi ile Travertenler oluşur.

27

- Mağaralara sızan kireç sularının buharlaşması ile de Sarkıt-Dikit ve Sütun gibi oluşumlar meydana gelir.

- Tuzlu suların yaygın olduğu göl ortamlarında ise Kaya tuzu ortaya çıkar.
- Direnci az olduğundan Jips Kireçtaşına göre daha kolay erir.

28

Kireç taşı

Kireç taşı, göllerde, denizlerde ve yeraltı sularında yaygın olarak bulunan **kirecin çökmesiyle** oluşmaktadır.

Kireç taşı mağaraları **karstik şekillerden** biridir.

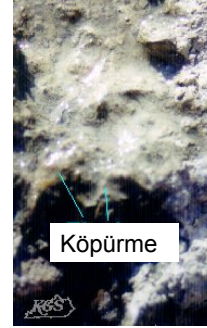
Bu mağaralar, kalkerli arazi içinde suların eritme ve aşındırması sonucu meydana gelen yer altı boşluklarında oluşur.

29

KİREÇ TAŞI

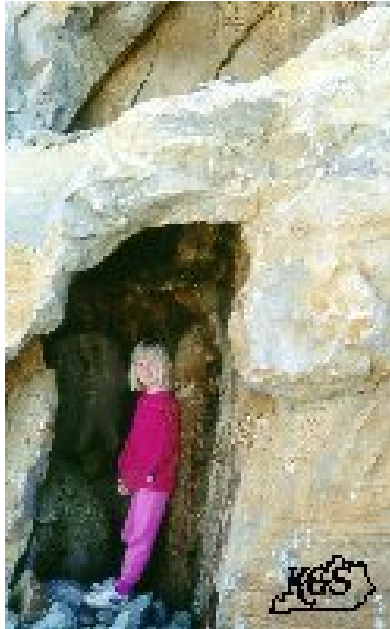
30

Kireç taşı: Üzerlerine hidroklorik asit döküldüğü zaman köpürürler.

Dolomitler bu özelliğe sahip değildir.

31

**Mağaralar kireç taşının
çözülmesi neticesinde
meydana gelmektedir.**

32

Kireç taşının çözülmesi neticesinde meydana gelen sarkıt ve diktler

33

Kalker (Kireçtaşı),
Jips (Alçıtaşı), ve
Kaya tuzu gibi

kolay eriyebilen kayaların yaygın olduğu alanlara **Karstik alanlar** denir.

Bu yörelerde oluşan şekillere de **karstik şekiller** denir.

Türkiye'de **Akdeniz Bölgesi karstik** arazinin en yaygın olduğu yerdir.

34

Türkiye'de

- **Akdeniz Bölgesindeki** karstik şekiller **Kireç taşına** bağlı oluşmuş iken,
- **Sivas-Çankırı** yöresinde **Jipse** bağlı,
- **Tuz gölü çevresinde** de **Kaya tuzuna** bağlı karstik oluşumlar vardır.

Karstik şekillerin oluşturduğu topoğrafyaya Karst Topoğrafyasi denir

35

DOLAMİT

Doğadaki rengi genellikle **beyaz** olup Mg ve CaCO_3 ' den oluşmaktadır.

Kalkerden **daha sert** bir taştır. **Asitlerden** zor etkilenir.

36

Kimyasal tortul kayaçlar su ile temasa geçince kolayca çözünmektedir.

Bundan dolayı nemli ve sıcak iklim koşulları altında **kimyasal tortul kayaçların** bulunduğu sahalarda, **obruk gibi karstik şekiller** oluşmaktadır.

Karstik şekiller özellikle saf ve kalın **kireç taşları** üzerinde **daha iyi gelişme göstermektedir.**

Jips, anhidrit ve kaya tuzları üzerinde oluşan karstik şekiller ise kolayca tahrip olmaktadır.

37

Lots of Salt.

38

Kaya tuzu

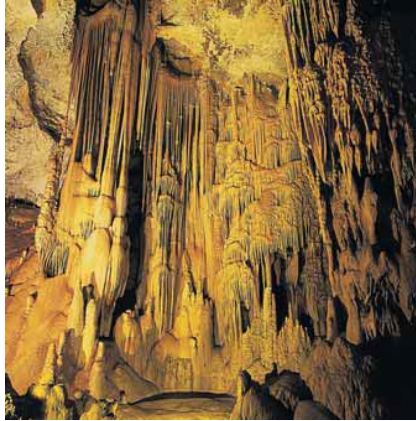

39

Çakmak Taşı

40

Karaca Mağarası (Gümüşhane)

c)Organik Tortular

Bitki ve hayvan artıklarından oluşan kültelerdir.

- Kalkerli ve silisli kayalar,
- Kömür ve petrol
- Antrasit,
- linyit ve turba

bu gruba girerler.

Bitki parçaları kalın ve geçirimsiz

- tortullar arasında veya
- su içinde kalır.

Bu parçacıklar zaman içerisinde **bakterilerin** de etkisiyle **karbon bakımından zenginleşir.**

Böylece organik tortulların en tipik örneği olan **kömür oluşur.**

Karbonlu organik tortulların **SIVI** olanları ise **petrolü** oluşturur.

43

Oluşumu kömür ile benzerlik gösteren **petrol,**

jeolojik geçmişte yaşamış bitki ve hayvan kalıntılarının

oksijensiz denizel bir ortamda sıcaklık, basınç ve organizmaların etkisi ile **değişime uğraması** sonucu meydana gelir.

44

Kömür ocağı

45

ORGANİK TORTUL KAYAÇLAR

- Bitki ve hayvan kalıntılarının deniz ya da göl çanaklarında birikmesi ile oluşurlar.
- **Karbonca zengin** olan bu kayaçların en tipik örneği taş kömürüdür.

46

Kömürden

- daha yaşlı Antrasit ile kömürden
  - daha genç olan linyit ve turba
- diğer organik tortul kayalardır.

Hayvanların iskelet ve kabuk kısımlarının birikmesi ile **mercan kayaları** ve **tebeşir** meydana gelir.

47

48

Tortul kayaçların **en önemli özelliđi**,
oluştukları dönemlere ait bitki ve hayvan
kalıntıları olan **fosillere sahip olmasıdır**.